

Latinisperäisten sanojen etuvokaalia edeltävän *c:n* ääntämisestä.

Latinan kielen opetuksessa on meillä samoin kuin useimmissa muissa sivistysmaissa suunnilleen miespolven ajan *c* äännetty klusiilina (*k:na*) silloinkin kun sitä seuraa *e* tai *i* (kreikasta lainatuissa

sanoissa myös *y*). Luopumista vuosisataisesta traditiosta, jonka mukaan *c:n* ääntämys sanotussa asemassa m.m. Pohjoismaissa oli *s*, perusteltiin ennen kaikkea sillä, että kuten kielentutkimus on osoit-

tanut, ns. klassillisessa latinassa *c* on sangen todennäköisesti edustanut klusiilia myös etuvokaalin edessä. Reformoitu ääntäminen, joka noudatti myös klassillisen kauden kvantiteetteja, tarjosi samalla eräitä didaktisia etuja: vällettiin vartalon loppukonsonantin vaihtelu taivutettaessa sellaisia sanoja kuin *amicus* — *amici*, *sacer* — *sacra*, *duco* — *ducere*; voitiin pitää erillään esim. *concilium* ja *consilium*, *cervus* ja *servus*; johdonmukainen *c:n* klusiili-ääntämys helpotti niinkään puhutun tai sanellun latinan ymmärtämistä; se eliminoi vihdoin *sc:n* luonnottoman *š*-ääntämyksen (jonka Pohjoismaissa näyttää aiheuttaneen sellaisten foneemien kuin *sked*, *skinn* analogia) esim. sanoissa *creocere*, *disciplina*. Uudistuksen vastustajien vetoamukset »keskeyttömään kulttuuriperinteeseen» kumottiin toteamalla, että latinan ääntäminen oli jo läpikäynyt Ciceron päivien jälkeen useita muutoksia. Niinpä keskiaikaisista graafoista käy ilmi, että Pohjoismaissa ei vain etuvokaalia edeltävä *c*, vaan myös *sc* samoin kuin *t i* + vokaalin edessä oli ääntynyt *s:nä*, siis esim. *conscientia* = *k o n s i e n s i a*, *natio* = *n a s i o* (vasta uudella ajalla *k o n š i e n t s i a*, *n a t s i o*). Katkeamattomasta latinan ääntämisen traditiosta ei siis voinut olla puhetta. (M. Hammarström, *Latinuttalet*, s. 35—50.)

Jos nyt *c* ei esiintyisi muiden kielten kuin latinan aakkosissa, ei sen ääntämisen 'klassillistamisesta' koituisi mitään haittoja. Tämän kirjaimen ovat kuitenkin perineet melkein kaikki länsimaiset kielet, eikä se missään niistä ole etuvokaalin edessä klusiilin merkki, vaan valtaosassa = *s* (ranskassa, englannissa, portugalissa, Amerikan espanjassa ja katalaanissa; saksassa ja venäjässä sitä vastaa *ts*). Tästä kulttuuripiiristä ovat lähtöisin kansainväliset latinan ja kreikan aineksista muodostetut ns. sivistys- ja oppisanat. On näin ollen luonnollista, että niiden perinnäistä äänneasua mah-

dolliset koululatinan ääntämisuudistukset eivät lainkaan koske. Suomen kielessä näiden lainojen *c^e, i* saa *s*-vastineen sekä puheessa että (uudemmassa) oikeinkirjoituksessa: *sirkus*, *sitruuna*, *selli*, *siiviili*, *sosiaalinen*, *spesiaali*, *prosentti*, *lissenssi*, *dosentti*, *sisterni*, *asidoosi*, *spesies* jne.

Aikoinaan huomautettiin myös 'kike-roimisen' esitaistelijain taholla, ettei ollut annettava vanhoille roomalaisille puhevaltaa nykyaikaisiin termeihin nähden. Tämä varoitus on osoittautunut aiheelliseksi. Suomenkielinen opiskeleva nuoriso ja sen mukana suuri yleisö pyrkii assosioimaan *c:n* ylimalkaan *k*-äänteen kanssa, mitä osoittavat esim. ylioppilaiden leikillisten huvi-ilmoitusten sellaiset kirjoitustavat kuin *caicci mucaan* jne. Tästä on ollut se kohtalokas seuraus, että 'kikerointi' on ulotettu kansainvälisiin termeihin, vieläpä uusien kielten sanoihin ja uudenaikaisiin nimiin. Tuorein ja kourautuntuvin esimerkki tästä kielen barbariasta on *fascismi*, *fascisti* sanojen meillä yleinen, niin joukkojen kuin johtajienkin suusta kuultu *k*:llinen ääntämys. Ylioppilasjuhlassa on näiden rivien kirjoittaja kuullut Nortamoia lausuttaessa *Preciosa* laivasta tehtävän *prekiosan* — kuinka epämukavaa mahtoikaan jaaritusten kirjoittajalla olla haudassaan. Muudan opiskelija oli pyytänyt tavata professori *Kederbergiä*, eräs toinen oli kysynyt kirjastosta *Spenkerin* teoksia, tarkoittaen *Spenceriä*.

Samanlaista kielen turmelusta tavataan uusimmassa tieteellisessä terminologiassamme. Lääkärimme ovat päästäneet syntymään sellaisia kielen epäsikiöitä kuin *perniköösinen*, *sukkessiivinen*, *insuffikienssi*, *kervisiitti*, jotka professori Alvar Wilska on merkinnyt muistiin Duodecim-aikakauskirjasta v:lta 1945. Nämä sanat ovat muotonsa ja merkityksensä puolesta lähinnä kotoisin ranskasta *pernicieux*, *successif*, *insuffisance* (engl. *insufficiency*); *servisiitti* (ransk. *cervi-*

cite, engl. *cervicitis*) on myöhäinen, kreikkalaisin johtimin latinan *cervix*, *cervic-is* sanasta muodostettu termi. Ken näissä ja näiden kaltaisissa 'kikeroi', hänen pitäisi johdonmukaisuuden nimessä sanoa myös *bakilli*, *dokentti*, *spekiaali* jne.

Muutamiiin suhteellisen nuoriin oppisanoihin näyttää 'kikeroiva' ääntämys kuitenkin kielessämme juurtuneen. Niitä ovat *abskissa* (näin kirjoitettuna ruotsisakin — ehkä koulukirjoissa esiintyvän sanan kansanomaistamiseksi? Kysymyksessä on tällöin kuitenkin vain oikeinkirjoitusseikka, *sk* ääntyy joka tapauksessa *š*), *oskillaatio*, *-aattori*, *-ografi*, *-ogrammi*, *-oida* (ruots. *oscillation* jne.) sekä uusi tulokas *skenaario* (< italian-ranskan-englannin-ruotsin *scenario*). Rinnakkaismuodot *absessi* ja *abskessi* merkitsee Airilan Vierasperäiset sanat, Iso Tietosanakirja sen sijaan vain edellisen. Näissä sanoissa *k* *c:n* vastineena selittyyne osaksi pyrkimyksestä säilyttää alkuperäisen konsonanttiryhmän *sc*, *bsc* näennäinen volyyymi (vrt. Duodecimissa todettu *ekskisio*; Wilska, l.c.). Toisissa tapauksissa on tyydytty pelkän sanakuvan ja vieraan kirjaimen säilyttämiseen, jolloin kielioppaamme pidättyvät antamasta ääntämisohjetta: *ascendentti*, *descendentti*, *transcendentti*. Eräissä sanoissa vihdoin tahdotaan *sc* korvata, ruotsin ääntämisen mukaan, *š*:llä: *dišipliini*, *konvalesentti* (näin vaatii Airila; Iso Tietosanakirja: *disiipliini*, mutta *konvalesentti*).

Kreikkalaisperäisten sanojen *k* on meillä enimmäkseen säilytetty tai palautettu, kun sen sijaan muissa uusissa kielissä näitä sanoja on yleensä käsitelty samoin kuin latinaisia lainoja: *kentauri*, *kyklooppi*, *kitara*, *kyynikko*, *skeptikko* (englannissakin *skeptic*, ruots. *skeptiker*). Sama koskee kreikkalaisia erisnimiä, *Alkibiades*, *Kirke*, *Nikea*. Muutamissa atinan—ranskan kautta kulkeutuneissa kreikan sanoissa on kuitenkin 'länsimäisen' äänneasu päässyt voitolle, esim.

sykli, *ensyklopedia*, *eo-*, *mio-*, *plioseeni*, *karsinooma*; horjuntaa: *sirroosi* ja *kirroosi*, *sytologia* ja *kytologia*, *leukosyytti* ja *leukokyytti*. Myös *sypressi* sanan rinnakkaismuoto *kypressi* selittyyne siitä, että *y* on antanut aiheen luulla sanaa kreikkalaisperäiseksi, tai se on liitetty nimeen *Kypros*.

Sääntönä on pidettävä, että kansainvälisissä sivistys- ja oppisanoissa, ainakin niissä, joilla on suomenkielinen loppu, ts. jotka ovat varsinaisia lainoja, latinan sekä ranskan, englannin jne. *c:tä* vastaa *e:n* ja *i:n* edessä *s*. Mitä *sc*-yhtymään tulee, on tässäkin luonnollisinta noudattaa ranskan—englannin mukaista ääntämistä ja vastavaa transskribointia. Tässä ei ole mitään syytä jättäytyä ruotsin kielen holhoukseen, enempää kuin esim. *tio*-loppuisissa lainoissa (*inspiraatio*, *inflaatio* jne.) on jättäydytty. Suositeltavia muotoja ovat siis *absessi*, *eksisio*, *disiipliini*, *konvalesentti*. Harvinaisempien termien sanakuva voitaneen kuitenkin säilyttää: *ascensiivinen*, *descendentti* (ääntämishoje: *sc = s*). Erikseen ovat tietenkin sellaisista uusista kielistä saadut lainat, joissa *c* ja *sc* edustavat jotakin muuta äännettä kuin *s*, esim. *fasismi* < it. *fascismo* (kuitenkin esim. *siseroni* < it. *cicerone*). Kreikkalaisperäisten sanojen horjuvissa tapauksissa annettakoon etusija *s*:llisille muodoille, kansainvälisen yhtenäisyyden nimessä. Uusia oppitermejä kieleen tuotaessa ei ole päästettävä toistumaan *oskillaatio* ja *skenaario* tapauksia — näitä kahta lienee liian myöhäistä enää korjata.

Toisen ryhmän, jossa on jyrkästi pidettävä kiinni perinnäisestä ääntämisestä, mitä tulee yhtymiin *ce* ja *ci*, muodostavat latinaisloppuiset *keski-* ja *uusiaikaiset* nimet: *Franciscus*, *Celsius*, *Paracelsus*. Tähän kuuluvat tietenkin myös pohjoismaiset nimet tyyppiä *Cederberg*, *-löf* jne. (Sama koskee keskiajan latinaa yleensä, ainakin yhtä-

jaksoisessa esityksessä, siis esim. lauluissa: *In dulci jubilo; Stabat mater... juxta crucem*, jolloin myös painovokaalin kvantiteetti pitkänä vastoin klassillista latinaa esim. sanassa *crucem*.)

Lopuksi tulemme ns. sitaattilainoihin, jotka ovat joko latinaa tai tekolatinaa sellaisenaan. Miten on lausuttava, 'kikeroiden' vai 'siseroiden': *ex officio, bona officia, prima principia, implicite, vice versa; voces intimae; cisalppinen, -padaaninen; cirrus, cissus, cetacea, rosaceae?* — Oikeastaan tämän kysymyksen tekeminen meillä näyttää turhalta, sillä siirtymistä reformoituun ääntämiseen tämän kategorian kohdalla lienee katsottava meillä jo tapahtuneeksi tosiasiaksi. Yliopistossa puhuvat *pro ekserkatioista* suomenkieliset opiskelijat yhtä hyvin kuin opettajatkin, muutamia vanhemman polven edustajia lukuunottamatta. Lääkäriemme valtaosalle lienee heidän aikakauskirjansa *duodekim*, häviävälle vähemmistölle *duodesim*.

Tämän asiointi näyttäekin loogilliselta — jos tarkastamme sitä omasta, ahtaasta näkökulmastamme. Kun latinan tunnilla on opittu sanomaan *kervus, violäkeus*, olisi hämmäntävää kuulla samat nimitykset luonnonhistoriassa lausuttavan *servus* (joka on opittu toista merkitseväksi), *violaseus*. On kuitenkin otettava huomioon, että nämä sitaattilainat — jotka suurelta osalta ovat myöhäsyntyisiä teelmiä tai, mikäli on kysymyksessä vanhaa perua, ovat saaneet uusia merkityksiä — rinnastetaan ranskassa, englannissa, skandinaavisissa kielissä ääntämisen suhteen kielen omiin aineksiin ja sen varsinaisiin lainoihin, siis *e^e, i* niissäkin = *s*. Sen sijaan meillä, ja tietääkseni vain meillä, nämä sanat nykyisin lausutaan 'kikeroiden', viemättä yleensä kuitenkaan niiden klassilistamista johdonmukaiseen loppuun, eihän latinan taito meillä Herra paratkoon ole ylen levinnyttä. Vanhan latinan olennaisimpia piirteitä oli lyhyiden ja pitkien

vokaalien vastakkaisuus niinkuin suomenkin, joten 'kikerointsijain' tulisi noudattaa Ciceron ajan kvantiteetteja, sanoa siis esim. *förum, legio, minus, vöto, väde mäcum, officinälis*. On suhteetonta, puhumattakaan anakronismista, että meikääläinen lääkäri esim. lausuu anatomian termin, jota Cicero varmaankaan ei olisi ymmärtänyt, ääntyköönpä se kuinka klassillisittain tahansa, tuskinpa edes arkkiaatri Galenoskaan, *kenrum kiliospinale*, samalla kun hänen virkaveljensä muualla maailmassa sanovat yhä edelleen *sentrum siliospinale*. Eikö kansainvälisen yhteistyön kannalta olisi viisaampaa välttää karsinoitumista muista erilleen, missä siihen ei ole pakko? Tuskinpa olisi pedagogisestikaan vaarallista, jos koulussa ainakin todettaisiin *k*:llisten rinnalla myös *s*:llisten muotojen olemassaolo, kunhan huomautetaan, että jälkimmäiset ovat kansainvälistä omaisuutta, jonka *passee-partout* on juuri epäklassillinen äänneasu (usein merkityksin).

Ilman edellä kosketeltuja näkökohtia keskustelu *e:n* ääntämisestä latinaisissa sitaattilainoissa olisi kiistaa paavin parasta. Sama koskee *t:n* ääntämistä sellaisissa sanoissa kuin *natio, licentia (poetica), (circulus) vitiosus*, jossa muuten ero ei ole yhtä tuntuva 'vanhan' (*natsio*) ja 'uuden' (*natio*) ääntämyksen välillä. Joka tapauksessa olisi kouluissa ja kansanvalistustoiminnassa teroitettava oppilaiden ja kansalaisten mieleen, että vaikka sanomme *kikero* ja *keesar*, emme kuitenkaan saa yleistää 'kikeroimista' uusiin kieliin emmekä kansainvälisiin sivistys- ja ammattisanoihin.

Veikko Väänänen.

Edellä julkaistuja toht. Nurmelan ja Väänäsen esityksiä käsiteltiin Suom. Kirj. Seuran kielivaliokunnan kokouksessa 29. 11. 46. Laajassa yleiskeskustelussa yleensä yhdyttiin alustajain esittämiin ajatuksiin. Tahtomatta tietenkään

puuttua latinan ääntämisen periaatteisiin kannatettiin yksimielisesti alustusten niitä kohtia, joissa suositetaan yleisen kielenkäytön piiriin kotiutuneiden latinaisten lainasanojen »siseroimista», so. *e*:tä, *i*:tä ja *y*:tä edeltävän *c*: ääntämistä *s*:ksi ja kirjoittamista *s*:llä—osaksi

ohi senkin, mitä käytännössä oleva vierasperäisten sanojen ääntämis- ja kirjoitusohjeisto suosittaa. (Erityisesti biologian eri aloilla ja lääketieteessä käytetävän latinaisen termistön suhteen ei tässä vaiheessa haluttu ottaa täsmällistä kantaa.)